

ганізаціями в галузі зв'язку та інформаційного обміну, транспорту, енергетики, промислового розвитку та ін. Такий підхід забезпечить швидко адаптацію країни до уніфікованих норм господарської і торговельної поведінки у відповідних сегментах світового ринку, прискорить інтеграцію України у світове співтовариство.

Таким чином, інтернаціоналізація економічного розвитку є однією з визначальних ознак сучасної цивілізації. Вона охоплює практично всі чинники та умови виробництва, галузі економіки і територіальні утворення. Хоча нині всі країни світу різною мірою причетні до процесу інтернаціоналізації, найбільший ефект від нього мають розвинуті країни світу як центри світової економіки.

Небачені досі масштаби економічних потоків, спричинені інтернаціоналізацією, можна порівняти з потужними природними явищами і катаклізмами, за яких економічно слабкіші країни виявляються надзвичайно вразливими і часто беззахисними перед тиском інтернаціональних економічних, фінансових, технологічних та інших чинників. Усе це потребує створення національних і міжнародних механізмів, які б посилювали позитивні наслідки та пом'якшували негативний вплив інтернаціоналізації на внутрішній і світовий економічний розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Азоев Г.Л.* Конкуренция: анализ, стратегия й практика. — М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. — 208 с.
2. Держкомстат України // Експрес-інформація. — 2000. — 16 лют.
3. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, В.Б. Губський. — К.: Україна, 1997. — 237 с.
4. *Портер М.* Международная конкуренция: Пер. с англ. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 896 с.
5. *Юданов А.Ю.* Конкуренция: теория й практика. — М.: АКАЛИС, 1996. — 272 с.

О. М. СОКОЛОВА, асистент

ДЕТЕРМІНАНТИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Вихід України з кризи і перехід до економічного зростання тісно пов'язані з активізацією інвестиційної діяльності. Інвес-

тиці першими негативно реагують на погіршення господарської кон'юнктури і є передвісниками економічного спаду, але їм належить вирішальна роль у його подоланні.

Ще в 30-ті роки всі представники неокласичного напрямку, зокрема І. Фішер, А. Пігу, Р. Хоутрі, визнавали, що економічний розвиток має ґрунтуватися на інвестиційних процесах.

Це зумовлено тим, що інвестиції, по-перше, безпосередньо пов'язані з товарним ринком, а по-друге, з виробництвом національною економікою інвестиційних товарів. Інвестиції є складовою сукупного попиту і з їх збільшенням зростає виробництво продукції підприємствами, галузями і економікою країни в цілому, що створює об'єктивні передумови подальшого зростання сукупного попиту та обсягів національного виробництва на основі збільшення основного капіталу.

Інвестиції, з одного боку, є важливим компонентом видатків підприємств, а з другого — їм притаманна значна мінливість. Різкі зміни в обсязі інвестицій можуть істотно змінювати сукупний попит, а звідси й обсяг виробництва та рівень використання економічного потенціалу. Крім того, інвестиції, зумовлюючи збільшення основного капіталу, внаслідок приєднання до існуючого капіталу нових будівель та устаткування, сприяють збільшенню обсягу національного виробництва, забезпечують економічне зростання в довгостроковому періоді.

Отже, інвестиції в процесі відтворення відіграють двояку роль. Вони визначають у короткостроковому періоді обсяг виробництва через вплив на сукупний попит, а в довгостроковому — впливають на економічне зростання через капіталотворення, потенційний обсяг виробництва та сукупну пропозицію.

Перетворення певної частини валового внутрішнього продукту в продуктивний капітал, тобто здійснення реальних інвестицій і забезпечення приросту основного капіталу, є загальноекономічною передумовою розширеного відтворення. Темпи економічного зростання значною мірою визначаються нормою нагромадження основного капіталу.

Так, у країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) середня норма валового нагромадження основного капіталу протягом 1991—1997 рр. становила 21,1%, що сприяло щорічному зростанню ВВП на 2%. Окремі країни, які прагнуть прискорення економічного зростання, використовують на нагромадження значно більшу частину валового внутрішнього продукту. Наприклад, у Туреччині на потреби нагромадження в 1997 р. було спрямовано 26,4%, у Японії — 28,3%, у Республіці Корея —

35% ВВП [4, с.6].

На практиці висока норма нагромадження та збільшення інвестицій в основний капітал не завжди і не за всіх обставин зумовлює економічне зростання. Якби залежність між заощадженнями, нагромадженням основного капіталу та ВВП була прямолінійною, то економіка країн не зазнавала б циклічних коливань. Відомо, що економічний спад в Україні, як і в інших колишніх республіках СРСР, почався за дуже високої норми нагромадження, яка в 1,5—2 рази перевищувала середньосвітові показники [4, с.6].

Без сумніву, загальноекономічною передумовою збільшення ВВП є зростання обсягів інвестицій, але взаємозв'язок між нагромадженням основного капіталу та економічним зростанням складніший і не може бути виражений прямолінійною функцією: $V = f(Ig)$.

Цей зв'язок опосередковується такими важливими чинниками, як структура валових інвестицій, тобто їх галузевий розподіл, ступінь відповідності створюваних вітчизняною економікою інвестиційних товарів досягненням науково-технічного прогресу, можливістю населення матеріалізувати свої грошові доходи, зацікавленістю працівників у підвищенні ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції, зрештою тим, наскільки економіка країни націлена на зростання добробуту населення.

Для економіки країн, які переживають економічний спад, у тому числі й України, першочергове значення має не стільки економічне зростання, що забезпечується збільшенням чистих інвестицій, скільки подолання економічного спаду. Відновлення докризового рівня виробництва здійснюється за рахунок ефективного використання всіх складових валового внутрішнього продукту, зокрема доходів населення. Вони у структурі валового внутрішнього продукту всіх країн є домінуючими. На цій обставині акцентував увагу Дж. М. Кейнс, вбачаючи в споживчих витратах домогосподарств основне джерело коштів інвестування економіки країни. Зростання реальних доходів населення і можливість їх товарного забезпечення є провідним чинником матеріальної заінтересованості працівників у збільшенні конкурентоспроможної продукції. Взаємозв'язок споживчих витрат, заощаджень, інвестицій та ВВП виражає мультиплікатор:

$$m = \frac{1}{1-c},$$

де m — мультиплікатор;

c — частка споживання в доході.

Він показує, що «...коли відбувається приріст загальної суми інвестицій, дохід збільшується на суму, яка в k разів більша приросту інвестицій» [2, с.314]. І навпаки.

Величина мультиплікатора завжди більша від одиниці. Вона більша тоді, коли схильність до споживання, тобто частка споживання (c) у валовому внутрішньому продукті більша. Якщо схильність до споживання становить 0,6, то величина мультиплікатора дорівнює 2,5. Якщо ж схильність до споживання підвищиться до 0,75, то мультиплікатор дорівнюватиме 4,0.

Нині середня схильність до споживання у США становить 68,6%, ФРН — 57%, Франції — 60%, Великобританії — 60%, Японії — 58%, Австралії — 64% [1, с.145]. Великий відсоток споживчих товарів у валовому внутрішньому продукті вказує на те, що суспільне відтворення здійснюється в інтересах людини і що воно відзначається високим науково-технічним рівнем, спроможним виробляти багато різноманітної продукції народного споживання та високотехнологічні машини, устаткування тощо. Середня схильність до споживання домогосподарств в Україні коливається в межах 54,8 — 56,2%, тобто є також достатньо високою [5, с.41]. Але зменшення реальних доходів населення зумовлює скорочення попиту на споживчі товари, що негативно впливає на розвиток вітчизняного виробництва.

Крім того, величина мультиплікаторного ефекту тим більша, чим більшу частку свого доходу населення витрачає на придбання споживчих товарів вітчизняного виробництва. Справа полягає в тому, що коли домогосподарства використовують отримані доходи на придбання споживчих товарів вітчизняного виробництва, то вони тим самим відшкодовують витрати виробників, забезпечують їм дохід і створюють передумови для подальшого виробництва необхідної суспільству продукції, тобто відбувається реальний інвестиційний процес. Якщо населення спрямовує значну частину доходів на придбання імпортних товарів, то це спричинює скорочення інвестицій у національну економіку. Інакше кажучи, частина «нових» доходів вивозиться за кордон. Це відображається у зменшенні мультиплікатора.

Західні економісти вважають, що частка імпортних товарів у споживанні має не перевищувати 30%. В Україні приблизно 60% продажу кінцевої продукції становлять імпортні товари. Це означає, що грошова виручка розподіляється у співвідношенні: 6 частин — на товари закордонних виробників і лише 4 частини на товари вітчизняних виробників. За таких умов наш внутрішній ринок

в основному обслуговує продукцію іноземних виробників. Саме цей торговий парадокс є однією з основних причин дефіциту грошової маси для обслуговування вітчизняного виробництва. З іншого боку, пропорція 1,5 : 1 на користь імпортних товарів є причиною ізоляції вітчизняних виробників від національного ринку та вітчизняних покупців, що спричинює спад виробництва [3, с.56].

З метою активізації інвестиційного процесу в Україні та відновлення докризового рівня виробництва необхідно створити умови для підвищення реальних доходів населення та використання щонайбільшої їх частки для придбання товарів вітчизняного виробництва, що забезпечить підприємства обіговими коштами для продовження процесу виробництва продукції, виплати заробітної плати, податків та інших платежів.

Іншим чинником, що визначає співвідношення темпів зростання інвестицій і випуску продукції, є галузева структура економіки. Україна успадкувала від колишнього Радянського Союзу неефективну, мілітаризовану і структурно деформовану економіку. Продукт кінцевого споживання становив лише 20% валового національного продукту, 80% працівників у СРСР виробляли проміжні продукти (руду, метал, вугілля) та зброю. В Україні після розпаду СРСР залишилося близько 30% військово-промислового потенціалу колишнього Союзу, майже 80% підприємств галузей машинобудування були втягнуті у виробництво зброї. Усе це прирікало на сповільнення темпів економічного зростання і вело до неминучого спаду виробництва та певною мірою спричинило глибоку і довготривалу економічну кризу та складну соціальну ситуацію в Україні.

Особливо негативно на інвестиційному процесі позначається виробництво військової продукції. По-перше, попит держави на продукцію підприємств військово-промислового комплексу здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, тобто за рахунок податкових надходжень від фізичних і юридичних осіб. Збільшення державних закупок можливе за умови зростання податкових надходжень, а це веде до зменшення доходів платників податку, а відтак і їх попиту. Скорочення попиту фізичних осіб на товарному ринку внаслідок сплати ними податків спричиняє зменшення споживання та погіршення умов відтворення робочої сили, що негативно позначається на її продуктивності. Зменшення попиту підприємств на інвестиційні товари супроводжується сповільненням темпів капіталотворення з усіма негативними наслідками. Справу не покращує експорт військової продукції. Чим більше її екпортується, тим більше її залишається для власних потреб, для забезпечення оборони країни. По-друге,

виробництво військової продукції відволікає з цивільних галузей економіки матеріальні, трудові та фінансові ресурси. Чим більшого розвитку набуває військово-промисловий комплекс, тим більше ресурсів він поглинає, тим інтенсивніше відбувається трансформація ресурсів, тим гострішою стає проблема їх дефіциту. У першу чергу дефіцит ресурсів як у їх кількості, так і якості відчують галузі, які створюють вартість, приносять реальний прибуток. Слідом за дефіцитом ресурсів прискореними темпами розвивається дефіцит споживчих товарів.

Тому одним з першочергових завдань реформування економіки було проголошено її структурну перебудову. Безпосередньою метою структурної перебудови є пріоритетний розвиток галузей економіки, які можуть виробляти продукцію, конкурентоспроможну на світових ринках, і в тому числі — на внутрішньому. Протягом багатьох років розробляється державна програма структурної перебудови економіки, але й досі не відбулося будь-яких позитивних структурних зрушень. виправлення структурних деформацій можливе лише шляхом зміни галузевої структури інвестицій.

Статистичні дані свідчать про те, що нібито досягнуто позитивних зрушень у галузевій структурі капітальних укладень, а саме — істотно підвищилася їх частка у сфері послуг. Проте досягнуто це не за рахунок збільшення капітальних вкладень у цю сферу, а внаслідок їх загального скорочення, особливо у виробничу сферу і насамперед у сільське господарство, про що свідчать дані таблиці [5, с.223].

Таблиця

ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА КАПІТАЛЬНИХ УКЛАДЕНЬ УКРАЇНИ
(% до підсумку)

Галузі	1990	1996	1997	1998	1999
Промисловість	34,0	40,0	40,4	37,2	37,6
Сільське господарство	21,0	7,4	7,0	5,0	4,6
Будівництво	3,5	1,8	1,3	1,7	2,3
Сфера послуг	41,4	50,8	51,3	56,1	55,5

За 1990—1998 рр. загальний обсяг капітальних укладень в економіку України зменшився в 4,6 раза, у тому числі в об'єкти виробничого призначення в 4,9 раза, невиробничого призначення в 3,8 раза. Частка капіталовкладень в об'єкти виробничого призначення зменшилася з 72,0% до 69%, а в об'єкти невиробничого при-

значення відповідно підвищилася з 28,0% до 31,0% [5, с.213].

Що стосується галузевої структури промисловості, то тут також жодних позитивних змін не відбулося: продовжується радянська практика — державний пріоритет надається важкій індустрії, виробництву проміжної, а не кінцевої продукції. Найбільше капіталовкладень поглинають галузі з високою капіталомісткістю продукції, не даючи належної віддачі в збільшення продукції та поліпшення її якості; зниження енерго- та матеріалоемності продукції; поліпшення екологічно чистого виробництва. Водночас галузі з високим рівнем оборотності капіталу та низькою капіталомісткістю продукції отримують дедалі менше капітальних вкладень. За 1990—1998 рр. інвестиції в основний капітал у промисловість України зменшилися в 4,2 раза, у легку промисловість — у 30,3 раза, у машинобудівні галузі — 21,1 раза. Частка капіталовкладень у машинобудування за цей період скоротилася в 5,1 раза — з 29,3% у 1990 р. до 5,8% у 1998 р., а продукції у 2 рази — з 30,7% до 15,1% [5, с.110, 219]. Якщо у 1996 р. частка споживчих товарів у загальному обсягу продукції промисловості становила 31%, у 1997 р. — 28%, то в 1998 р. вона ще скоротилася і становила 21,2% [5, с. 107, 137].

Негативні наслідки для активізації інвестиційної діяльності в Україні має скорочення виробництва продукції машинобудівних галузей, які покликані забезпечувати інвестиційними товарами всі галузі народного господарства, а також — потреби населення в різноманітній побутовій техніці. Якщо загальний обсяг промислової продукції в 1998 р. відносно до 1990 р. становить 49%, то продукція машинобудівних галузей тільки 30% [5, с.111]. Виробництво найважливіших інвестиційних товарів скоротилося ще більше. Так, якщо у 1990 р. економіка країни виробляла 10,2 тис. шт. великих електромашин, то у 1998 р. — лише 0,8 тис. шт., тобто 7,8%; металорізальних верстатів відповідно 37 тис. шт. і 2,0 тис. шт., або 5,4%; ковальсько-пресових машин — 10,9 тис. шт. і 0,3 тис. шт., або 4,6%; вугільних очисних комбайнів — 847 шт. і 146 шт., або 17,2%; шахтних підйомних машин — 242 шт. і 2 шт., або 0,8%; персональних ЕОМ — 42 тис. шт. і 3,0 тис. шт., або 7,1% [5, с.125—129].

Різке скорочення інвестицій у машинобудівні галузі зумовило не тільки падіння обсягу виробництва їх продукції та зменшення її частки у структурі промислової продукції, а й надзвичайно повільне і незадовільне здійснення конверсії військово-промислового комплексу. Належний конверсійний процес полягає, по-перше, у переорієнтації частини військового виробництва,

особливо тих підприємств, які виробляють такі види продукції, що не відповідають сучасним вимогам або підлягають (згідно з міжнародними угодами) скороченню чи ліквідації, на випуск високотехнологічної цивільної продукції інвестиційного та споживчого призначення (зокрема, сучасного ресурсозберігаючого устаткування для металургійного, паливно-енергетичного, агропромислового комплексів та різноманітної побутової техніки), обмеживши його рамками розумної оборонної достатності. По-друге — у підтримці в межах міжнародних правових норм експорту військової техніки як додаткового джерела фінансування конвенсії.

Інвестиції відіграють важливу роль в удосконаленні структури основного капіталу, в підвищенні його продуктивності, зменшенні капіталомісткості продукції. Цю роль вони виконують тим ефективніше, чим більша їх частка використовується на придбання машин, устаткування, інструментів, ведення проектних робіт і відповідно менше — на будівельно-монтажні. У розвинутих країнах з приблизно такими самими природно-кліматичними умовами, як в Україні, це співвідношення становить приблизно 1 : 1. В Україні в 1985 р. воно також становило 1 : 1; у наступні роки навіть покращилося і в 1990 р. мало вигляд 0,44 : 0,56, але з настанням економічної кризи — виявило тенденцію до погіршення і у 1995 р. становило 0,66 : 0,34. Починаючи з 1996 р., знову виявляється (хоча і слабо) тенденція до поліпшення співвідношення між елементами технологічної структури капітальних укладень в економіку країни: у 1996 р. — 0,59 : 0,41; у 1997 р. — 0,56 : 0,44; у 1998 р. — 0,51 : 0,49 [5, с.214].

Вплив інвестицій на розвиток виробництва значною мірою задається відтворювальною структурою капітальних укладень. Вона характеризується співвідношенням їх часток: на технічне переозброєння та реконструкцію діючих підприємств і на будівництво нових підприємств та розширення діючих. Якщо із загальної суми капітальних укладень переважна частина спрямовується на нове будівництво, то це неминуче зумовлює: по-перше, старіння основного капіталу; по-друге, зростання тієї частки, яка йде на будівельно-монтажні роботи; по-третє, зниження ефективності капітальних укладень і суспільного виробництва в цілому, що виявляється в підвищенні рівня капіталомісткості продукції та зниженні її рентабельності.

В Україні друга половина 80-х років позначилась зростанням обсягів капітальних укладень і підвищенням у їх складі частки, яка використовувалася на технічне переозброєння та реконструкцію підприємств. У подальші роки відбувається не тільки змен-

шення капітальних укладень, а й погіршення їх відтворювальної структури. Якщо у 1985 р. частка капітальних укладень на технічне переозброєння та реконструкцію становила 44,8%, у 1990 р. — 61,4%, то в 1995 р. вона зменшилася до 53,3%. Відтак вона почала дещо підвищуватися: у 1997 р. досягла 59,1%, а в 1998 р. — 62,1% [5, с.214]. Але за умов скорочення обсягу капітальних укладень та неповного використання виробничих потужностей ці процеси не можуть змінити падіння виробництва його зростанням. Відбувається лише сповільнення темпів скорочення виробництва. При цьому не треба забувати, що позитивні наслідки цих зрушень у структурі капітальних укладень можуть виявитися не відразу, а лише через певний проміжок часу.

Таким чином, для досягнення докризового рівня виробництва і забезпечення подальшого економічного зростання необхідно: підтримувати частку споживання в національному доході на досить високому рівні; створити передумови для використання домогосподарствами своїх доходів для придбання товарів вітчизняного виробництва; постійно нарощувати обсяг інвестицій, які мають відповідати найновішим досягненням науки і техніки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурда М., Виплош Ч. Макроекономіка: Європейський контекст. Пер. з англ. — К.: Основи, 1998. — 682 с.
2. Кейнс Дж. Избранные произведения: Пер. с англ. — М.: Экономика, 1993. — 543 с.
3. Кривенко К.Т., Чернишук В.Р. Реформа торговельних відносин як необхідна умова розвитку вітчизняного виробництва // Проблеми формування ринкової економіки. Міжвідомчий наук. збірник. Вип.6. — К.: КНЕУ, 1998. — С.52—57.
4. Меламед М. Заощадження та інвестиції української економіки в інституційних координатах // Вісник НБУ. — 1999. — №11. — С.6—15.
5. Статистичний щорічник України за 1999 р. — К.: Техніка, 2000. — 648 с.

Г. В. ОЛЕКСІЄВА, аспірантка

ГЕНЕЗИС КРИТЕРІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Українські підприємства зазнали глибокого впливу трансформацій, що відбуваються в економіці, наслідком яких є значне падіння